

Deze e-note werd gerealiseerd door de Chaire Cera en Entrepreneuriat et Management en Economie Sociale in samenwerking met het Cera Steunpunt Coöperatief Ondernemen (HIVA-K.U.Leuven).

Chaire Cera « Entrepreneuriat et Management en Economie Sociale »
Centre d'Economie Sociale
HEC-Ecole de Gestion de l'Université de Liège
Sart Tilman B33/boîte 4
4000 Liège

Tel: + 32 4 366 27 51
Fax: + 32 4 366 28 51

smertens@ulg.ac.be
www.ces.ulg.ac.be

E-Note 8/2009

Het Cera Steunpunt Coöperatief Ondernemen is een onderzoekseenheid aan het Onderzoeksinstituut voor Arbeid en Samenleving (HIVA) van de Katholieke Universiteit Leuven. Het wordt gefinancierd door Cera. Het maakt samen met de Cera Leerstoel in Sociale Economie, die gevestigd is aan het Centre d'Economie Sociale van de Universiteit van Luik, deel uit van het Cera Expertisecentrum Ondernemen. Het Cera Steunpunt Coöperatief Ondernemen heeft tot doel door middel van wetenschappelijk onderzoek het coöperatief ondernemen in België te versterken. Twee maal per jaar geeft het Cera Steunpunt, in samenwerking met de Cera Leerstoel, een e-note uit, waarin vanuit wetenschappelijke hoek informatie wordt gegeven over de sector van het coöperatief ondernemen in België, maar ook in het buitenland.

In deze e-note verkent **Benjamin Huybrechts** (Centre d'Economie Sociale, HEC Management School, Universiteit van Luik) de relatie tussen coöperatief ondernemen en fair trade. Hij argumenteert dat het model van fair trade er alles bij te winnen heeft om te trachten haar principes van billijkheid, rechtvaardigheid en democratie ook intern in haar organisaties toe te passen, in het Zuiden zowel als in het Noorden. Omgekeerd heeft de coöperatieve beweging er alles bij te winnen wanneer ze zich richt op fair trade om een nieuwe adem te geven aan haar principes en aan haar actoren in een context van Noord-Zuid dialoog.

COÖPERATIES EN FAIR TRADE

FAIR TRADE EN DE COÖPERATIEVE BEWEGING

Verschillende mechanismen die ten grondslag liggen aan fair trade (eerlijke prijs, weglating van tussenhandelaars, economische democratie, enz.) zijn direct geïnspireerd door de coöperatieve principes (Gendron et al., 2009). De begrippen fair trade (eerlijke handel) en coöperatieve handel werden overigens reeds gebruikt om te verwijzen naar de commerciële relaties tussen 19de eeuwse coöperaties (Anderson, 2009; Develtere & Pollet, 2005). Recentelijk beschreven Crowell & Reed (2009) fair trade als een geprivilegeerd kader voor internationale samenwerking tussen coöperaties. Develtere & Pollet (2005) identificeerden een aantal overeenkomsten tussen fair trade en de coöperatieve beweging, zoals :

- De twee begrippen werden oorspronkelijk ontwikkeld als alternatief voor

het dominante kapitalistische model, maar met behoud van het principe van de commerciële ruil ;

- In beide gevallen moet er dus naar een evenwicht gezocht worden tussen ethische vereisten enerzijds en het overleven in een competitieve omgeving anderzijds ;
- In beide gevallen staat de economische activiteit ten dienste van, of minstens naast, het bereiken van sociale en soms ook politieke doelstellingen ;
- De notie van eerlijk inkomen staat centraal in beide concepten.

Echter, daar waar fair trade betrekking heeft op Noord-Zuid partnerschappen, kunnen coöperaties op verschillende niveaus actief zijn, in het Noorden zowel als in het Zuiden. Bovendien situeert fair trade de billijkheid voornamelijk op het

niveau van de producenten in het Zuiden, terwijl de coöperatieve principes in eerste instantie de interne leden van de coöperatie betreffen en niet noodzakelijk de leveranciers (behalve in het geval van producentencoöperaties waar de leden net wel leveranciers zijn).

In de praktijk wordt fair trade gedragen door een groot aantal coöperaties, in het Zuiden zowel als in het Noorden (Anderson, 2009; Crowell & Reed, 2009; Develtere & Pollet, 2005). Maar meer dan een numeriek overwicht van coöperaties gaat het ook over samenvallende principes van fair trade en coöperatief ondernemen. In wat volgt gaan we dieper in op de bijdrage van het coöperatieve model voor de fair trade beweging, eerst in het Zuiden, daarna in het Noorden.

In het Zuiden zijn producentengroepen die historisch gezien betrokken zijn in fair trade partnerschappen vaak coöperaties. Meer nog, de fundamentele vereiste van *faire trade* dat producenten zelf eigenaar zijn van hun organisatie speelt de facto in het voordeel van het coöperatieve model. De toepassing van dit principe gebeurt evenwel flexibel en variabel volgens de geografische context. Zo zijn grote groepen van producenten, vooral van artisanale producten en uit het Aziatische continent, georganiseerd als familiale ateliers of kleine, min of meer autonoom beheerde ondernemingen. Bovendien heeft de koepelorganisatie voor de labelling van fair trade producten, « Fairtrade Labelling Organisations International » (FLO-I), ook de mogelijkheid tot participatie van plantages als partners erkend. Hierdoor is het aandeel van coöperatieve producenten gedaald. Maar het blijft nog steeds aanzienlijk (Crowell & Reed, 2009).

Wat is de bijdrage van het coöperatieve model voor de producenten in het Zuiden? Ten eerste kunnen ze als eigenaars van hun organisatie beslissen over de commerciële strategie die ze willen volgen en kunnen ze hun producten afzetten in het kader van fair trade, en parallel of complementair daaraan ook in het kader van bio-producten, producten van superieure kwaliteit enz. Ten tweede, en belangrijker nog, kunnen de producenten zelf beslissen over de voorwaarden voor productie, verwerking en verkoop die hun relaties met de organisatie bepalen. Aldus kunnen de producenten zelf de benutting van de voordelige voorwaarden die in het kader van fair trade worden aangeboden bepalen (hogere en stabielere prijs, voorfinanciering, lange termijn relatie, ontwikkelingspremie, enz.).

Een deel van de groeiende literatuur over de impact van fair trade onderstreept inderdaad hoe de meeste positieve effecten voor de producenten voornamelijk afkomstig zijn van het coöperatieve karakter van hun organisatie (Bayley et al., 2000; Huybrechts, 2005; Ronchi, 2000; 2002). Door de coöperaties in het Zuiden te ondersteunen, zou fair trade dus een belangrijk indirect effect hebben op

de sociale en economische ontwikkeling van deze coöperaties (naast andere bronnen van ondersteuning zoals NGO's voor ontwikkelingssamenwerking, overheidssteun en klassieke handelspartners). Het voordeel van fair trade zou dus in eerste instantie via een belangrijke ondersteuning van de coöperaties verlopen, wat Ronchi (2002) vertaalt als : « *de mate waarin fair trade een impact heeft op de leden van coöperaties bovenop de diensten die ze als leden van hun coöperatie genieten is onmiddellijk afhankelijk van de mate waarin fair trade het overleven en het efficiënt functioneren van de coöperatie ondersteunt* » (p. 30). In tweede instantie hangt het feit of deze steun tot bij de producenten geraakt af van de manier waarop de coöperatie haar positieve resultaten herverdeelt onder haar producten. Dit wordt onderlijnd door Bayley et al. (2000) : « *de mate waarin de individuele boeren van de fair trade genieten hangt af van de effectiviteit van de coöperaties [...] en van de manier waarop deze laatsten de gerealiseerde winst onder hun leden verdelen* » (p. 29). Men kan dus in zekere zin zeggen dat de coöperatie het voornaamste ontwikkelingsproject is, de vector van economische, sociale en milieu-ontwikkeling, veeleer dan fair trade. De rol van deze laatste is om het socio-economische initiatief dat door de producenten zelf wordt genomen te ondersteunen en te verduurzamen.

In een studie bij koffiecoöperaties in Bolivië (Huybrechts, 2005) werden organisaties die wel van fair trade genoten vergeleken met organisaties die niet van fair trade genoten. De resultaten tonen aan dat hoewel de prijs die door coöperaties betrokken in fair trade hoger lag, de coöperanten hun inkomen niet noodzakelijk hoger inkomen zagen liggen. De hogere opbrengsten werden voornamelijk gebruikt om te investeren in de organisationele en financiële ontwikkeling van de organisatie. Dit in tegenstelling tot organisaties die zich met een lagere marktprijs moesten tevreden stellen en die hun inkomsten bijna integraal onder de leden-producenten verdeelden. Fair trade laat organisaties dus toe een goede prijs te betalen aan de producenten, maar de impact situeert zich vooral op het vlak van de ruimte die gegeven

wordt voor organisationele ontwikkeling. Dit pleit nogmaals in het voordeel van coöperatieve mechanismen die de inkomsten op een intelligente manier herverdelen. Een andere reden voor het kleine prijsverschil wordt gevormd door het vermogen van coöperaties die door fair trade versterkt worden om bij te dragen tot een algemene stijging van de prijs in de gehele regio. Fair trade kan dus een « spill-over » effect hebben op de coöperatieve producenten die niet in fair trade betrokken zijn.

De studie toont duidelijk aan dat de stabiliteit op het niveau van de commerciële relatie (lange termijn partnerschap, stabiele prijzen en hoeveelheden, enz.) een positieve weerslag heeft op de producenten door hen toe te laten te investeren in hun productiemiddelen. Omgekeerd vertalen variabele verkoopvoorwaarden van coöperaties die in de klassieke markt opereren zich voornamelijk in korte termijn gedrag vanwege de producenten. Die zullen bijvoorbeeld sneller een eerste oogst verkopen aan een lokale tussenhandelaar en hierdoor de coöperatie tegenwerken. De loyaliteit van de leden en de investering in collectieve infrastructuur is dan ook zwakker wat tot een vicieuze cirkel van wantrouwen tussen de coöperatie en haar leden kan leiden. Bovendien tonen de case studies aan dat de voordelige voorwaarden die verbonden zijn met fair trade, zoals de stabiliteit van de bestellingen en de voorfinanciering, de financiële situatie van de coöperaties versterken, wat een positieve weerslag heeft op de leden via kredietlijnen.

Andere voordelen voor producenten komen net zozeer vanwege de coöperatieve mechanismen als van de ondersteuning door fair trade. Het is vaak moeilijk de netto-bijdrage van fair trade te bepalen. Ronchi (2002) omschrijft dit als een « attributie-probleem ». Men kan alleen maar een positieve spiraal vaststellen waar fair trade één element van is. De studie in Bolivië toont aan dat de coöperaties die genieten van fair trade tegelijkertijd ook dezelfde organisaties zijn die genieten van ondersteuning van verschillende NGO's en internationale instellingen. De wordt verklaard door het

feit dat pioniers op het vlak van fair trade vaak via een NGO in contact zijn gekomen met producentengroepen die reeds door de NGO worden ondersteund.

Het negatieve gevolg van deze concentratie van steun is dat men de facto een aantal coöperaties uitsluit en dat lokale evenwichten verstoord kunnen worden. Zo hebben we een Boliviaanse coöperatie geïdentificeerd die er enorm onder leed dat ze als enige in haar regio werd uitgesloten van fair trade. Dit heeft dermate negatieve gevolgen dat haar producenten de coöperatie verlaten. Het zeer intense sociale en culturele weefsel van de economische boerenbeweging in Bolivia maakt dat de verstoring van

economische evenwichten de commerciële dimensie (concurrentie) overstijgt en een zeer grote uitdaging vormt voor fair trade in dit land en in gelijkaardige contexten. Bovendien bestaat voor die organisaties die van fair trade genieten het gevaar erin dat deze coöperaties in een te sterke afhankelijkheidspositie verstrikt geraken. Als een fair trade importeur failliet zou gaan, of als fair trade als geheel met een belangrijk vertrouwensprobleem zou te kampen krijgen, dan zouden de partnercoöperaties hierdoor bijzonder hard getroffen worden. Een massieve steunverlening aan bepaalde coöperaties houdt dus risico's in voor de zelfstandige ontwikkeling van de producenten.

Fair trade wil de coöperatieve structuren in het Zuiden ondersteunen om haar doelstellingen van verzelfstandiging en verbetering van de levenscondities van de producenten te bevorderen. Het lijkt erop dat de coöperatieve vorm goed tegemoetkomt aan de doelstelling niet enkel winst na te streven en tegemoet te komen aan de groeiende vraag naar democratie en participatie vanwege de producenten. Het feit dat deze laatste eígenaar dienen te zijn van hun onderneming, ondanks het feit dat in realiteit niet altijd aan deze eis tegemoetgekomen wordt, kadert eveneens in de filosofie van fair trade.

IN HET NOORDEN

De organisaties die pioniers waren in fair trade in het Noorden zijn vaak verenigingen zonder winstoogmerk die beroep doen op vrijwilligers. Nochtans kent het coöperatieve model een groeiend succes onder fair trade organisaties. Een recente studie bij een zestigtal fair trade organisaties in vier Europese landen (Huybrechts, 2009) toont aan dat 22% hiervan als een coöperatie opgericht zijn. Het kan hierbij gaan om organisaties die van in het begin met dit doel van fair trade werden opgezet (zoals Ethiquable in België en Frankrijk), om organisaties die tot coöperaties geëvolueerd zijn (bijvoorbeeld de pionierende Italiaanse organisaties die de vorm van sociale coöperatie hebben aangenomen), of organisaties die een verenigingsstatuut aanhouden voor het luik socio-politieke vorming en een specifieke structuur opgezet hebben voor hun commerciële activiteiten. Deze laatste evolutie is sterk uitgesproken in België met organisaties zoals Oxfam-Wereldwinkels, Miel Maya Honing en Max Havelaar die naar een groepsstructuur zijn geëvolueerd met een vereniging zonder winstoogmerk en een coöperatie. De Belgische overheid lag aan de oorsprong van deze evolutie aangezien ze de socio-politieke activiteiten niet wilde subsidiëren tenzij ze ondergebracht werden in een afzonderlijke vereniging zonder winstoogmerk. Het valt in ieder geval wel op dat in de drie voornoemde gevallen het coöperatieve model verkozen werd om de commerciële activiteiten in onder te brengen.

De coöperatieve vorm verleent een vlottere toegang tot kapitaal en vandaar grotere mogelijkheden tot economische ontwikkeling (Hansmann, 1999; Levi, 2005). In België en andere landen wordt deze economische ontwikkeling versneld door de samenwerking met klassieke ondernemingen, met name op het vlak van de grootdistributie. Door het handelsstatuut van coöperatie aan te nemen en af te zien van overheidssubsidies, willen fair trade coöperaties zich profileren als economisch geloofwaardig aanspreekpunt tegenover het bedrijfsleven en diverse stakeholders.

Fair trade organisaties hebben vaak meerdere stakeholders en de coöperatieve vorm maakt het mogelijk dat zij betrokken worden in de besluitvormingsstructuur van de organisatie. Afgezien van enkele werknemerscoöperaties (zoals het Franse Ethiquable of het Engelse Equal Exchange) is het merendeel van de fair trade coöperaties in het Noorden een « multi-stakeholder » organisatie die vrijwilligers, werknemers, NGO's en andere partnerorganisaties, publieke overheden, individuele en institutionele investeerders, enz. verenigt. De combinaties van stakeholders variëren van organisatie tot organisatie en van land tot land (zo zijn er coöperatieve vennootschappen met een collectief belang (*société coopérative d'intérêt collectif* of afgekort SCIC) zoals Soli'gren in Frankrijk, sociale coöperaties in Italië, groepen in België, enz.). Maar al deze multi-stakeholderformules hebben gemeenschappelijk dat ze ver-

schillende actoren groeperen die in het multi-dimensionele project van fair trade betrokken zijn en elk hun eigen visie en expertise inbrengen (op het gebied van de economische handelsactiviteit, de ondersteuning van de producenten, de sensibilisering en het onderwijs,...). Dit multi-stakeholderschap kan evenwel ook spanningen en een zekere verzwaring van de besluitvorming met zich meebrengen. Bovendien zijn, op enkele uitzonderingen na, twee belangrijke stakeholders, te weten de consumenten en de producenten in de Zuiden, slechts zelden direct betrokken bij de besluitvorming in de Noordelijke organisaties.

Tenslotte dienen we op te merken dat, zoals Spear (2000) en Mertens (2005) eerder suggereerden, de economische ontwikkeling die mogelijk gemaakt wordt door de coöperatieve vorm geenszins het vertrouwen waarvan de fair trade organisaties genieten schijnt aan te tasten. Bovendien blijven de economisch actieve coöperaties in elk geval verbonden met de « politieke » fair trade beweging, doorheen militante aandeelhouders, een zustervereniging of de participatie in een nationaal of internationaal netwerk. In navolging van wat we minstens gedeeltelijk ook in het Zuiden konden waarnemen, heeft de deelname van coöperaties aan fair trade in het Noorden een politiek karakter als een alternatieve onderneming (Reed & McMurtry, 2009), zeker gezien de inschakeling van coöperaties in een civiele beweging (Vienney, 1997).

BESLUIT

In het Noorden zowel als in het Zuiden doet fair trade haar voordeel met het coöperatieve model, waarmee het een heel aantal principes en waarden deelt. Fair trade kent momenteel een zeer divers spectrum van organisaties. Het zou niet goed zijn dit te beperken tot het coöperatieve model. Maar toch is het belang

rijk in te zien dat het coöperatieve model bepaald coherent is met het concept van fair trade en dat coöperaties aanwezig blijven en tot inspiratie dienen voor de andere actoren in het veld. Inderdaad, het model van fair trade heeft er alles bij te winnen om te trachten haar principes van billijkheid, rechtvaardigheid en de-

mocratie ook intern in haar organisaties toe te passen, in het Zuiden zowel als in het Noorden. Omgekeerd heeft de coöperatieve beweging er alles bij te winnen wanneer ze zich richt op fair trade om een nieuwe adem te geven aan haar principes en aan haar actoren in een context van Noord-Zuid dialoog.

Referenties

ANDERSON, M. (2009), "Cost of Cup of Tea: Fair Trade and the British Co-operative Movement, c. 1960-2000", in L. Black & N. Robertson (Eds.), *Consumerism and the Co-operative movement in modern British history*, Manchester University Press, Manchester.

BAYLEY, B., JONES, S., ROBERTS, S. & ROBIN, N. (2000), *Fair trade: overview, impact, challenges*, International Institute for Environment and Development, London.

CROWELL, E. & REED, D. (2009), "Fair Trade: A Model for International Co-operation Among Co-operatives?", in C. S. Publishing (Ed.), *Co-operatives in a Global Economy: The Challenges of Co-operation Across Borders* Newcastle upon Tyne.

DEVELTERE, P. & POLLET, I. (2005), "Co-operatives and Fair Trade", *COPAC Open Forum on Fair Trade and Cooperatives*.

GENDRON, C., BISAILLON, V. & RANCE, A. (2009), "The Institutionalization of Fair Trade: More than Just a Degraded Form of Social Action", *Journal of Business Ethics*, 86:0, 63-79.

HANSMANN, H. (1999), "Cooperative Firms in Theory and Practice", *Finish Journal of Business Economics*, 4, 387-403.

HUYBRECHTS, B. (2005), *L'impact du commerce équitable sur les producteurs. Le cas de coopératives de café et de cacao en Bolivie.*, Université de Liège, DEA interuniversitaire en Développement, Environnement et Sociétés.

HUYBRECHTS, B. (2009), *Explaining Organisational Diversity in Fair Trade Social Enterprises*, University of Liège, HEC Management School, PhD in Management Sciences.

LEVI, Y. (2005), "How nonprofit and economy can co-exist: a cooperative perspective", *ICA XXI International Cooperative Research Conference*, Cork.

REED, D. & MCMURTRY, J. J. (Eds.) (2009), *Co-operatives in a Global Economy: The Challenges of Co-operation Across Borders*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne.

RONCHI, L. (2000), *Fair Trade in Costa Rica: an Impact Report* Economics Subject Group, University of Sussex.

RONCHI, L. (2002), *The impact of fair trade on producers and their organizations: a case study with Coocafé in Costa Rica*, PRUS Working Paper University of Sussex.

VIENNEY, C. (1997), "Le maintien et le renforcement de la réciprocité entre l'entreprise et le mouvement", in B. Lévesque (Ed.), *Desjardins : une entreprise et un mouvement ?*, Presses Universitaires de Québec, Montréal.

Benjamin Huybrechts is Doctor in de Management Wetenschappen en master in Ontwikkelings-samenwerking (UCL – ULg). Hij is assistent aan het Centre d'Economie Sociale, HEC Management School, Universiteit van Luik. In 2009 verdedigde hij zijn doctoraatsonderzoek over de diverse organisatievormen in de fair trade sector. Voor de Fairness Research Network on Fair Trade (www.fairness.fr) co-organiseerde hij het derde Fair Trade International Symposium (FTIS). Hij is tevens als academische expert betrokken in de Belgian Fair Trade Federation (BFTF).

Cera STEUNPUNT COÖPERATIEF ONDERNEMEN

CONTACT

Voor meer informatie omtrent het onderzoek over de coöperaties in België kunt u steeds terecht bij het

Cera Steunpunt Coöperatief Ondernemen
HIVA – Onderzoeksinstituut voor Arbeid en Samenleving
K.U.Leuven
Parkstraat 47
3000 Leuven
België
Tel: + 32 16 32 33 28
Fax: + 32 16 32 33 44
caroline.gijselinckx@hiva.kuleuven.be

www.cooperatiefondernemen.be

Op onze website kunt u een elektronische versie van deze E-Note downloaden, alsook de Franstalige versie. De vertaling naar het Nederlands werd verzorgd door Caroline Gijselinckx (Cera Steunpunt Coöperatief Ondernemen, HIVA-K.U.Leuven).

CHAIRE Cera en Entrepreneuriat et Management en Economie Sociale

CONTACT

De Chaire Cera en Entrepreneuriat et Management en Economie Sociale, is een onderzoeks- en onderwijsinstituut dat in de schoot van het Centre d'Economie Sociale van de HEC-Ecole de Gestion van de Universiteit van Luik werd opgericht en gefinancierd wordt door Cera. De leerstoel heeft tot doel het ondernemen en het management in de sociale economie te ondersteunen via onderzoek en onderwijs. In het kader van het Cera Expertisecentrum Ondernemen werken de onderzoekers van de Chaire Cera nauw samen met het Cera Steunpunt Coöperatief Ondernemen.

Meer informatie over de Chaire Cera vindt u op de website van het Centre d'Economie Sociale.

www.ces.ulg.ac.be

U kunt hier tevens de Franstalige versie van deze e-note downloaden.

